

نورۇل يوردى

نۇركا دىيارىنىڭ ئاسراڧىيىتى بولۇپ كۆچمە

جلد : 2 — 22

تەشرىپىن اول 1928
اۋنىدىنچى سەنە

صاى : 10 — 204

تورک لهجه لری، لسان خزینه لری و قلاسیک تورک ادبیاتی حقنده خلاصه لری

حال حاضرده بونلرک آنا لسانی تورکجه اولوب تورک عرف و عادت لری و حرشی قبول ایتیش اولدقلرندن تورکدرلر و تورک جامعه سنه منسوبدرلر .

بوتورک قوم و قبیله لری مختلف تورک لهجه لری ایله قونوشمقده اولوب بولهجه لریک اکثریسی لسان عالم لری طرفندن تدقیق ایدلمش و برسیستمه قونیلشدر . بعض تورک لهجه لری ایسه تامامیه تدقیق ایدلمش دکلدن . بسیتون تدقیق ایدلیه ن تورک لهجه لری ده واردر . بناء علیه لزومی درجه سنده و یا خود بسیتون تدقیق ایدلمش بو لهجه لری ذکر ایدیه جکمز غروب لردن برینه منسوب اولدیغنی قطعی بر صورتده سویله مک ممکن دکلدن .

II اصطلاح مسئلہ سی : بعض لسان عالم لری ،

بوجه دن اکثر روس و آلمان تورک لسانی متخصص لری دیگر برچوق تورک - تاتار لهجه لری عثماني لساندن تفریق ایتک ایچون عثماني لسانی toruk و دیگر لری türük دیه ایکی یه تفریق ایدرلردی . دیگر عالم لرایسه بوتفریق لزوم کورمه دن عثماني لهجه لری دیگر لردن یالکزه عثماني لهجه لری نامیه تفریق ایتمکده ایدیلر . عثماني ایمبراطورلک انقراضیه بو صنی تعبیر تورکار طرفندن ترک ایدلشدر . وجوده کتیرمکده اولدیغمز بویوک انقلاب آناسنده باشقه مثلره منسوب تورکیات عالم لریک بو خصوصیه نه فکرده بولندقلری بزحه مجهولدر . تورک عالم لریک بو خصوصیه قطعی بر فکر بیان و بومعین بر اصطلاح وضع و قبول ایله لری بر ضرورت حالنده در . آنادولینک کندیسنده برطاقم لهجه لر موجود و بولهجه لر لزومی درجه سنده تدقیق ایدلمش اولدیغندن و بولهجه لریک خصوصیت و اوصاف بارزه لری تعیین ایدله دیکندن آنادولی لهجه لری نام عمومیتی آلتنده بر غروب موجود اولدیغنی سویله مک دخی موافق اولماسه کره کدر . کوچوک آسیا لهجه لری تعبیرینک علمی بر اصطلاح اولماسی ده شبهه لیدر . رادلوفک قبول ایتیش اولدیغنی جنوبی تورک لهجه لری

I — تورک لسانک انتشار سامه سی و تورک

لهجه لری غریبه تقسیم مسئلہ سی : حال حاضرده تورک لسانیه برچوق قبیله لر و اوروغلر قونوشمقده درلر . آسیانک شمالنده یاشایان یاقوتلردن باشلایارق تا آق ده کیز ساحلرینه قدار متمد اولان ساحه لرده یاشایان تورک قوم و قبیله لری بوجه دندر . تله اولر ، اوبی (له به نلر، شورلر و سائر) وینه سهی نهرلریک یوقاری مجرالنده یاشایان تورک قبیله لری (قیزیلر ، قاجیلر ، ساغایلر ، قره غاسلر و قاماسیلر) و موغولستانک غربنده یاشایان اورانخای تورکاری و دیگر بر تعبیرله توبالر ، بارابالر ، غربی سیبیریا تاتارلری ، قاره قیرغیزلر ، قازاقلر (بونلر عمومیتله قیرکیز و یا خود قیرکیز - قایساق نامیه ده معروفدرلر) قره قالپاقلر ، قورماقلر ، روسیه نک جنوب شرقی ایالتلرنده یاشایان تورکار ، بوجه دن قریم و حاجی طارخان تورکاری صارتلر ، اوزبکار ، افغانستان و ایرانده مقیم مختلف تورک قبیله لری ایله توغایلر ، قومقلر ، قره چاییلر ، باشقردلر ، ایدیل = وولغا ، بولرنده یاشایان تورک قبیله لری ایله شرقی تورکستان (چین تورکستانی) و جونغاریه و چین تورکاری ، تورکمنلر ، آذربایجانلیلر و عمومیتله قفقاسیا تورکاری و تورکیه جمهوریتی داخلنده اوکا قومو اولان مملکتلرده یاشایان تورک قوم و قبیله لری تورک لسانیه قونوشمقده درلر .

ذکر ایتدیکمز بو قبیله لریک بر چوغی بر طاقم بطنلره و اوروغلره آیرلمقده درلرکه ، بونلرک اسم لری ذکر ایتک مجموعه نک بر قاج صحیفه سی دولیده جق و تطویل موجب اولاجقدر . بو سببه مینی بونلرک ذکرندن صرف نظر ایدلشدر .

بو قبیله لریک هپسی منشأ اعتباریه تورک دکلدلر . مثلاً روسلرک سیبیریا تاتارلری نامیه ذکر ایتمکده اولدقلری قبیله لر تورککشمش یه سه ییلردن (چین منبع لریه کوره دینلردن) و صارتلرایسه تورککشمش ایرانیلردن ، بعض باشقرد قبیله لری تورککشمش فیلردن نشأت ایتشلردر .

ب + صدالی بر حرف + ن ، م و یا خود
 بوروندن تلفظ ایدیلان ن ایله بز آراده بولندی زمان
 بو حرفله م طرژنده تلفظ ایدیلرلر و اینجه (ل)
 قالین (ل) صداسنی اکتساب ایدر . آلتای ،
 بارابا ، اوبی و یه نه سه ی تورک لهجه لری و بوتلرک
 فرعلری بو برنجی غروبی تشکیل ایدرلر .

غرب لهجه لری غروبی سوز باشلرند سورده کسز
 صائتلرک [سرت و یومشاق ق و ت و نادرا پ
 حرفلری] و ب و نادرا (د) صداسنک تلفظ
 اولماسیله تمیز ایدر . بوغروبده داخل اولان لهجه لرده
 کله لرک نهایتنده یالکیز اهترازی و فقط صداسز
 اولان حرفلره تصادف ایدیلر . دیکل آرقه طرفیندن
 و دوداقدن تلفظ ایدیلن و صائتلرله نهایتلشم اولان
 کله لرک صوک حرفلری ایلك حرفی صائت اولان
 لاحقله بئیشیلک اولدینی تقدیرده صدائیت کسب
 ایدرلر . قاپانتلی (ت) صائتلرک اورته سنده بولندی
 تقدیرده دخی قاپانتلی و سورده کسز بر طرژده تلفظ
 ایدیلر . اینجه و قالین (ل) ، e و z حرفلری
 بوغروبده داخل اولان لهجه لرده مختلف طرژده
 تلفظ ایدیلر . بو لهجه لرده صائتلرک صدالری
 دکیشدیرمه لری ، یعنی اصلنده a اولان حرفک
 e و i و u و (o) نک u یه و (ö) نک ü یه قلب
 اولندی می مشاهده ایدلکده در . بو صائتلرک یکدیگرینه
 قلبی ایدیل = و وانا بوی لهجه لرنده تکامل ایتمشدر .
 چ ، ش ، س و چ کبی حرفلردن چ چ یه ، ش
 (س) ه قلب اولتمشدر .

قیرغیز ، غربی سیبیرییا تورکارینک لهجه لری
 ایله باشقرد و ایدیل بوی لهجه لری بو غروبی تشکیل
 ایدرلر .

اورته آسیا لهجه لری غروبی دیکرلرینه نبتة
 آز تدقیق ایدلمشدر .

یالکیز شرقی تورکستانده یاشایان تورکارک لهجه لری
 کندنده نجسم ایتدیرن تارانچی لهجه سی لزوی درجه سنده
 تدقیق اولنمشدر . تورکستانده قونوشیلان بعضی لهجه لره
 لوغوچه ن ، صارت ، اوزیک لهجه لری حقتنده ده آله
 آز چوق معلومات واردر . لسانی و شیفه لره کوره
 بوغروب (o) و (ö) صائتلرینک جه لرک ایلك قسمنده
 بولمقله تمیز ایدر . بو نکله برابر بو حرفلر کندیلرندن
 صوکره کنن جه لرده بولان صائتلرک کنیشه نه سه
 تأثیر ایتزلر . بوغروبده داخل اولان لهجه لرده i
 صداسی یوقدر ، یالکیز i صداسی موجود اولوب

غروبی تعبیری قبول ایداسه بیله اسکی عثمانلی تعبیری
 برینه براسم بولقی ضرورتی واردر .

III — تورک لهجه لرینی تصنیف مسئلہ سی

تورک لهجه لرینک تصنیفی و بو لهجه لرک تاریخی
 اوکره نک مسئله سی فوق العاده بر اهمیت حائزدر .
 معلوم اولدینی وچهاه تورک لهجه لرینی تصنیف ایتک
 بو لهجه لرک تدقیق ایدلمش اولماسنه وابسته در .
 حالبوکه یوقاریده اشارت ایتدیکمز کبی بوتون تورک
 لهجه لری تدقیق ایدلمش دکلدر . بناء علیه رادلوف
 و سائر تورکیات متخصص و عالمترینک تصنیفلرینه
 قطعی بر تصنیف نظریله باقی مشکلددر . مع مافیه
 بو عالمک تصنیفلری بو یوک علمی مساعی به ، اینجه
 تدقیق و تحریله مستمند اولدیغندن بوتون تورک
 لهجه لری تدقیق ایدیلنجه یه قادار بو تصنیفلره علمی
 بر تصنیف نظری ایله باقی ضرورتی واردر .
 صوک زمانلره قادار تورک لهجه لرینک خصوصیت
 و اوصاف بارزه لرینی کندنده تجسم ایتدیرن
 تصنیفک رادلوف تصنیفی اولدیغنه بر چوق عالمیر
 قانع ایدیلر . رادلوفک بو تصنیفی بوراده خلاصه
 نقل ایدمه جکیز .

رادلوف تورک لهجه لرینی شرق ، غرب ،
 اورته آسیا و جنوب لهجه لری نام عمومیه سی آلتنده
 درت غروبه تقسیم ایتشددر . شرق لهجه لری غروبی
 صائتلرک صیقی بر صورتده آهنگ قاعده سنه تابع
 اولماسیله تمیز ایدر . یالکیز ٹوک داماق صدالیرندن
 [حنکی] مدلی 1 بو خصوصده بر استثنا تشکیل
 ایلر . (o) بو لهجه ده دوداق و غیرتلاقدن تلفظ
 ایدیلر و کندیلندن صکره کنن قیصه صائتلره
 ضعیف بر صورتده اجرای تأثیر ایتدیکی حالده
 دوداقدن و ٹوک داماقدن تلفظ ایدیلن (ö)
 بالعکس کندیلندن صکره کنن قیصه صائتلره قوتلی بر
 صورتده تأثیرینی کوسترر . بوغروبک بر خصوصیتی ده
 کله لرک بدایتنده و نهایتنده یالکیز سورده کسز صائتلرک
 و کله نک اورته سنده کی صائتلر آراسنده اهترازی
 صدالرک ایشیدله سیدر . کله نک نهایتنده بولان
 اهترازی حرفلر صدالی حرفلره باشلایان ربطا داتلری
 کله یه التحاق ایتدیکی تقدیرده صدائیت کسب ایدرلر ،
 بر کله نک اورته سنده صداسز ایکی حرف بولندی
 تقدیرده او حرفلر ، مطلقا ، قاپانتلی و سورده کسز
 تلفظ اولنور .

بوسدانك ئوك داماقدن وغیرتلاقدن تاقظ ایدیلن
حرفلردن ترکیب ایدن کلهلرده بولماسی ده ممکندر.
بولهجهلرده کلهلرک بدایتنده ديلك آرقه طرفندن
ایشیدیلن صدالرده بولنور . فعللرک نهایتنده کی سرت
و بوموشاق k و p و t حرفلری ایکی صائت آراسنده
بولتی صورتیله دخی صداثیت کسب ایتزلر . بوغروپه
داخل اولان لهجهلرده یالکیز اینجه (1) وارد ،
قالین (1) یوقدر . تارانچی و شرقی تورکستان
لهجهلری صائتلرک کریسین کری به یعنی ربط ولاحقه
أداتی اولان صائتلرک کلهلرک اصل حرفندن اولان
صائتلره تأثیر ایتیه سیله دیگر لهجهلردن تمیز ایدرلر .
مثلا اکثر تورک لهجهلرینده i — başı — başi شکلی
اکتساب ایتدیکی حالده ذکر ایتدیکنم لهجهلرده
أدات اصل کلهدن اولان a به اجرای تأثیر
ایتدیکندن başı شکله کیرر .

تارانچی ، قوچله و شرقی تورکستان (چین
تورکستانی) ده یاشایان تورکارک لهجهلری ، مختلف
صارت واوز بک لهجهلری بوغروپی تشکیل ایدرلر .
بولهجهلرک لزومی درجه سنده تدقیق ایدلمه مش اولدیغی ده
قید ایتکالکمز ایجاب ایدر .
جنوب لهجهلری غروپنک خصوصیتلردن بری ده
(o) و (ö) صائتلرینک کلهلرک یالکیز ایلک هجه -
لرنده و بوسائتلردن u و ü صائتلردن صوکره

دار صدالی حرفلردن یالکیز u و ü صائتلرینک
بولماسیدر . اکثریتله صائتلرک آهنکی قاتوتی
بوزان عربجه و عجمجه کلهلرک کثرتله قوللانیلماسی
صاف تورکجه اولان کلهلرده دخی بوقاعدهلرک خللدار
اولماسی موجب اولمشدر . بو غروپه منسوب اولان
لهجهلرده اوزون i نك خنچروی و سرت اولان
صائتلره براسکده استعمالی واقعدر . کلهلرک بدایتلرنده
اکثریتله g و bod صدالری ایشیدلمکده در . (ب)
یرنده (و) ده قوللانیلمیر . کلهلرک نهایتنده
اکثریتله صائت صداسی ایشیدیلیر . بو لهجهلرده
i و ü و اینجه و قالین l لر موجوددر .

لزومی درجه سنده تدقیق ایدلمه مش اولان
تورکمن لهجهلری ، آذربایجان و ماورای قافقاسیا ،
کوچوک آسیا ، بعضی قریم لهجهلری بو غروپی
تشکیل ایدرلر .

جنوبی تورک لهجهلری غروپی جدی بر صورتده
تدقیق ایدلمه مش محتاجدر .

یاقوتلر ، پک اسکی زمانلردن بری دیگر تورکارله
مسکون اولنکهلردن اوزاقده یاشامش اولدقلردن
و دیگر تورکارله اختلاط ایتمه دکلردن لهجهلری
دیگر تورک لهجهلرینه کوره آیری خصوصیتلر
اکتساب ایتمشدر . یاقوتلرک موغول و طونغوزلرک
تحت تأثیرنده قالمش اولدقلری ده معلومدر .